

AĞLAR BABA DİVANI'NDA "HİKMET" GELENEĞİ WISDOM OF TRADITION IN THE AĞLAR BABA

NECDET TOZLU

Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Education, Department of Basic Education*
necdettozlu@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-0466-1290>

Atıf / Citation

Tozlu, N. 2020. "Ağlar Baba Divanı'nda "Hikmet" Geleneği". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute*. 69, (Eylül-September 2020). 309-327

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü- *Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi- *Received Date* : 25.11.2019
Kabul Tarihi- *Accepted Date* : 06.06.2020
Yayın Tarihi- *Date Published* : 30.09.2020
 <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4299>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate® programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - *Journal of Turkish Researches Institute*
TAED-69, Eylül – September 2020 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851
www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

AĞLAR BABA DİVANI'NDA "HİKMET" GELENEĞİ WISDOM OF TRADITION IN THE AĞLAR BABA

NECDET TOZLU

Öz

Hikmet, ilim, sır, gaye, fayda, adalet, felsefe demektir. Ayrıca hikmet, kâinatı ve ondaki varlıkların yaratılış gayesini ve faydalarını bilmek gibi manalara gelir. Yesevi'nin şiirlerinin adı da hikmet olup kendinden sonraki bu yolun yolcularına ilham kaynağı olmuştur. Ağlar Baba'nın şiirleri de bu geleneğin devamı ve günümüze mesajı niteliğindedir. Asıl adı İrşâdi olan Ağlar Baba, 1879-1958 yılları arasında yaşamış, Tasavvuf edebiyatı geleneğine bağlı kalarak şiirler yazmış bir halk şairidir. Bayburt'un Oruçbeyli (Siptoros) köyünde doğmuş, gelenek içinde eğitim almış, gördüğü bir rüyanın (dolu içme) tesiri ile de şiirler söylemeye başlamıştır. İslam öncesi Türk şiir geleneği çerçevesinde milli vezin ve halk dilinin kullanılmasıyla inşa edilen âşık tarzı şiirimiz, İslamlaşma sonrası tasavvuf düşüncesiyle birlikte felsefi bir alana taşınmıştır. Ağlar Baba da şiirleriyle bu alana katkı sunan önemli bir şairdir. Ağlar Baba, mutasavvıf ve şair bir aileden gelmektedir. Dedesi büyük İrşâdi Baba, yörenin tanınmış bir mutasavvıf ve şairi olup eserleriyle de Ağlar Baba'yı etkilemiştir. Daha çok din, tasavvuf ve ahlak konularında şiirler yazan şair; Divan, Kısas-ı Enbiya (zeyl), İnnanzelna Tefsiri ve Şamun Gazi Mesnevisi ile Tasavvuf Mesnevisi adlı dört esere sahiptir. Milli vezin ve sade bir Türkçe ile didaktik şiirler söyleyen Ağlar Baba, Hoca Ahmet Yesevi'nin hikmetlerini, Yunus Emre'nin ilahilerini çağrıştıran üslûbuyla bu tarzın günümüzdeki devamıdır.

Anahtar Kelimeler: Ağlar Baba, hikmet, gelenek, şiir.

Abstract

Ağlar Baba whose original name was İrsadi, had lived between 1879 and 1958. As a folk poet he had written poems in sophism literature. He was born in Oruçbeyli (Siptoros) village of Bayburt, had got a traditional education and then had started to tell poems as a consequence of the effect of a dream (drinking full). Our minstrel style poem which was built by using national matter and the folk language, in the frame of pre-Islamic Turkish poem tradition, was conveyed to a philosophic field by the thought of sophism in the post Islamization period. As a poet, he was originally coming from a poet and a sophism family. His grandfather was Gerat İrsadi Baba, a notorious sophism poet of his suburb, had affected Ağlar Baba though his written works. As a poet, he had written poems mostly on religion, sophism and moral subject. He had got four written works called as Divan, Kısas-ı Enbiya (Zeyl), İnnanzelna Tefsiri and Şamun Gazi Mesnevisi and Tasavvuf Mesnevisi. Ağlar Baba who had told didactic poems in national matter, with a simple Turkish, is a continuity of this steel at our era; with his steel that resembles Hoca Ahmet Yesevi's divine wisdom's and Yunus Emre's heavenly.

Key Words: Ağlar Baba, wisdom, tradition, poem

Structured Abstract

Ağlar Baba, whose real name is İrşâdi, is a folk poet who lived in Bayburt between 1879-1958 and wrote poems respecting the tradition of Sufi literature. He was born in the village of Oruçbeyli (Siptoros) in Bayburt, grew up in a traditional way and started to tell poems with the effect of a dream (full drinking) he saw. The minstrel style Turkish poetry, which was built with the use of national meter and folk language within the framework of the pre-Islamic Turkish poetry tradition, has been transferred to a philosophical field with the thought of Sufism after Islam. Ağlar Baba is also an important poet who contributed to this field with his poems. Ağlar Baba comes from a Sufi and poet family. His grandfather, İrşâdi Baba, is a well-known mystical poet of the region, and influenced Ağlar Baba with his works. The poet who wrote poems mostly on religion, mysticism and ethics and left behind four works called Divan, Kısas-ı Enbiya (zeyl), Innaenzelna Tefsiri (Interpretation of Innaenzelna) and Şamun Gazi Mesnevi and Tasavvuf Mesnevi.

Wisdom means science, secret, purpose, utility, justice, happiness, knowing and doing the truth, understanding the meanings, knowing God, philosophy. In addition, wisdom means knowing the purpose and benefits of the universe and the creatures as the information that enlightens the inner world of man is obtained through intuition. The word wisdom is accepted as "religious-mystical quintessence" in its most common form. Written by Ahmet Yesevi in the 12th century in a simple language and in quatrains, the name of the story is Dîvân-ı Hikmet. Divan-ı Hikmet, a didactic work on religion and mysticism, was written without worry about art, divine love, worship, heaven, the hereafter, etc. It is a work with a weak lyricism in which the subjects are handled. These wisdoms have inspired many poets, such as Ağlar Baba, after Yesevi.

The main purpose of Religious-Sufism poetry is guidance. As the priority of Ağlar Baba was guidance, he used local and plain language in folk poetry instead of an artistic, fancy and heavy language. Using Religious-Sufi words, nicknames and terms appropriately, the poet bases his talent in poetry on a divine inspiration.

In Islamic mysticism, the soul represents the sufi aspect of the human being, and the spirit represents the spiritual evolution. There is always a fight between the untrained soul and the spirit inclined to the lofty. While the soul wants goodness and beauty; desire enjoys sin and prohibition. Educating the soul against the wishes of the soul leads to sublime. Ağlar Baba connects the way of knowing God and defeating the enemy to a significant degree to knowing desire. "Whoever knows his soul knows himself." attaches importance to this subject based on the sentence.

For man, his own existence is an important secret. Ağlar Baba says, only he who knows himself can reach the secrets of God. The secret is the closeness between existence and non-existence in Sufism. It is a mysterious secret thing. It is the thing that God does not make and inform the public. While secrecy means covering, "being secret" means dying. Secret in the poems of Ağlar Baba is used together with words, adjectives and combinations such as mystic, sîrr-ı Hakk, sîrr-ı vahdet, râz, enigma, sîrr-ı Koran, mystery of the heart, sîrru'llah.

Another subject the poet dwells on is heart, which is the center of love, secrets and wisdom. Heart, the place (nazargâh) that God looks at in Sufi thought is the place

where all intangible activities and ingenuity occur. Heart is the center where beauty, love and God are perceived. Heart eyes open in the heart. In all religions, in all teachings and even in all of human history, there is the concept of "keeping the heart clean". Grudge, jealousy, arrogance, anger, excessive greed, passion for matter, excessive indulgence in body needs and the like are a curtain in or before the heart. These concepts, which are also defined as "heartbreak / rust", harden the heart, divert the mind from the path of the mind and drive man away from God. A person who wholeheartedly adopts God, love, friendship and knowledge is spiritually glorified and his behaviour is defined by words such as "entering the hearts" or "taking heart".

Another theme frequently used by Sufi poets is "four gates, forty authorities". Four doors are Shariah, sect, truth and genius. In the poems of Ağlar Baba, this doctrine aimed to mature and rise to the level of "perfect person" by reaching the level of morality and inner cleanliness.

Ağlar Baba, who sings didactic poems with sometimes prosody but mostly national and plain Turkish, is one of the representatives of the 20th century in the tradition of uttering wisdom with a style that evokes the wisdom of Hodja Ahmet Yesevi, the hymns of Yunus Emre and the tradition of Dede Korkut.

Giriş

Hikmet kelimesi; sözlükte: "1. Bilgelik. 2. Tanrı'nın insanlarca anlaşılmasını amaçlı. 3. Gizli sebep 4. Öğüt verici söz 5. eski dilde Fizik. 6. eski dilde Felsefe" anlamlarına gelir (Türkçe Sözlük 2015: 891). Yargıda bulunmak anlamındaki *Arapça hükm* mastarı ve köken olarak gemlemek; sağlam olmak (*ihkam*) köküyle ilişkilidir. Arapçada insanı iyi olana yönlendiren, çirkin ve kötü olandan alıkoyan anlamına gelmekte ve İbranice ustalık anlamına gelen *hokmah* kelimesiyle aynı Semitik köke dayandığı bilinmektedir. Hikmet ve hüküm kelimeleri "bilmek" (ilim) ve "anlamak" (fıkıh) anlamlarında da kullanılmıştır (Uludağ 2005: 169-170). Hikmet kelimesi lügatlerde birbirine yakın tanımlarla verilirken, en yaygın şekliyle "dinî-tasavvufî özlü söz" olarak kabul edilir (Eraslan 1983: 40). Hak Dini Kur'an Dili'nde de hikmetle ilgili değerlendirme şöyledir: "Hikmet, söz ve davranışın Allah'ın hükmü doğrultusunda olması, eşyanın anlam ve hakikatinin kavranması, ilim, amel, fıkıh, ince derin kavrayış ve Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmadır." (Yazır 2013: II/171-172) Yine hikmet, evrenin sırlarını çözmek, ibadetin sırlarını kavramak, her şeyde Allah'ın tecellilerini görmek, Allah'a ulaşmanın yollarını keşfetmek ve bu yolda dosdoğru yürümektir (Ünal 1996: 186). Kur'an tefsirlerinde hikmetin, ilim ve amelde sağlamlık, faydalı ve doğru bilgi, her şeyi yerli yerine koymak, bilgiyi algılamak, doğru olan şeyi yapmak, Kur'an'daki emir ve yasakları bilmek gibi birçok anlamlara geldiğini görülür. **Kindî (801-866)**, felsefeyi, İnsanın gücü nispetinde varlıkların hakikatini bilmesi, hikmeti de, varlıkların hakikatini bilmek ve bu hakikatlerin gerektirdiği şekilde davranmaktır, (Kaya 1994: 1) diye tanımlar. **Kindi, el-Harizmi (780-850)**, **Amirî (900-992)**, **Şehristani (1076-1153)** gibi âlim ve düşünürler felsefeyi hikmetin kendisi değil hikmet sevgisi, hikmetin talep edilmesi ve sistemli şekilde araştırılması olarak anlamışlardır. **İbn Miskeveyh (940-1030)** de hikmeti, onu araştıranlar için Allah'ın en büyük lutfu olarak değerlendirerek varoluşun kendisi üzere zuhur ettiği kanun, aklın ışığı, her şeyin iç yüzü şeklinde tanımlar. Hikmeti araştıran kimselerin aydınlanıp arınacağını, hikmete ulaşip bu bilgiyle kurtuluşa ereceklerini söyler (İbn

Miskeveyh 1983: 285-287). İslam filozofu **Kindi (801-866)**, felsefe ve hikmet terimini eş anlamlı gibi kullanıyor, metafiziği “hikmetlerin hikmeti olarak adlandırıyordu. **Farabi (870-950)**’ye göre hikmet anlamları idrak etmektir. Farabi, Allah’ın hem âlim hem hâkim olduğunu belirtirken hikmeti “en üstün ilimle en yüce şeyleri akıl etmek” şeklinde tanımlar. Hikmet, en üstün ilimdir çünkü Allah’ı konu edinir. Buna bağlı olarak da varlıkların Allah’tan kemal ve faziletleri nasıl aldıkları inceleme konusu olmalıdır, (Aydın vd. 2017: 45-46) der. **İbn Sina (980-1037)** metafizik anlamdaki hikmetin yönteminin bir şeyi her yönden düşünme, amacının ise insanın ulaşabileceği nihaî sebepleri kavramak olduğunu söyler. Hikmet İnsani gücün elverdiği oranda, insani nefsin kavramları tasavvur etmek, kuramsal ve maddi doğruları tasdik ederek incelemektir. Ünlü optik bilgini **İbnü'l-Heyssem’e (955-1040)** göre hikmet bütün doğruları bilmek, yararlı bütün şeyleri yapmaktır. İnsan, hayvanlardan farklı, akıllı bir varlık olarak mutluluğu talep eder. Hikmetin kavranması mutluluğun kendisidir. Hikmetsiz insan eksik insandır. Hikmetli olan kendini gerçekleştirmiş ve öteki canlılardan ayrılmış demektir, (Karagöz vd. 2010: 258) der.

Muhyiddin İbnü'l-Arabi (1165-1240), Fususü'l-hikem’de: “ Bir bilgiyi hikmet kılan ondaki yönlendirici ve hükmedici niteliktir,” der. Gerçek anlamda hakîm, hikmetin bilgisine sahip olmakla kalmayıp bu bilgiyi kullanan, uygulayan ve onunla hükmedendir. Her şeyin hakkını vermek, her şeyi yerli yerine koymak hikmet gereğidir, der. Arabi, hikmet ve felsefeyi aynı anlamda kullanmıştır. İnsan aklının ortaya koyduğu bilgiler, ona göre hikmete nisbet edilebilir. Ancak ona göre, hakiki hikmetin ilm-i ledün olduğu vurgulanır, yani hikmet nebevi bir karakter taşır (Kutluer 2001: 56-57) **Erzurumlu İbrahim Hakkı (1701-1780)** hikmeti: ilahi ilhamdan kaynaklanan ve öğretimle değil, perhizle elde edilen bir bilgi sayar. Hikmet Allah’ı bilmekten ibaret olmalıdır (Kutluer 1998: XVII/503-511) der. Tasavvuf ehlinin konuya ilişkin görüşleri de benzer şekildedir: Hikmet, nefsin afetlerini bilip mücadele yollarını öğrenmektir, nefsi tüm kötülüklerinden arındırmak için onun leh ve aleyhindeki şeyleri öğrenmek ve gereğini yapmaktır. Hikmet, varlıkları olduğu gibi bilip, sebepleri müsebbiplerle ilişkilendirerek, varlıklar arasındaki sırların düzenini öğrenip gereğini yapmaktır (Ebu Hizam 1993: 77), şeklinde tanımlanmıştır.

Bu bilgilerin ışığında hikmet; ilim, sır, gaye, fayda, adalet, mutluluk, doğruyu bilmek ve yapmak, anlamları idrak etmek, Allah’ı bilmek, felsefe anlamlarına gelir denilebilir. Ayrıca hikmet, insanın iç dünyasını aydınlatan ve sezgi yoluyla elde edilen bilgi olarak kâinatı ve ondaki varlıkların yaratılış gayesini ve faydalarını bilmek manalarına da gelir. Hikmet kelimesi lügatlerde birbirine yakın tanımlarla verilirken, en yaygın şekliyle “dinî-tasavvufî özlü söz” olarak kabul edilir (Eraslan 1983: 40; Karagöz vd 2010: 258). Yesevi’nin şiirleri bu içeriği yansıttığı içindir ki, bunlara “hikmet” adı verilmiş ve bu şiirler, Yesevi’den sonra gelen aynı yolun yolcularına ilham kaynağı olmuştur. Ağlar Baba’da tasavvuf yolcularından biri olarak hikmet geleneğini devam ettiren şiirler söylemiş ve aynı mesajı günümüze taşımıştır.

Asıl adı İrşâdî olan Ağlar Baba, 1879-1958 yılları arasında yaşamış, Tasavvuf edebiyatı geleneğine bağlı kalarak şiirler yazmış bir halk şairidir. Bayburt’un Oruçbeyli (Siptoros) köyünde doğmuş, gelenek içinde eğitim almış, gördüğü bir rüyanın tesiri ile de şiirler söylemeye başlamıştır (Ayrıntılı bilgi için: Tozlu 2002).

Ağlar Baba, mutasavvıf ve şair bir aileden gelmektedir. Dedesi Büyük İrşâdi Baba (1790-1865), yörenin tanınmış bir meşayıkı ve şairidir. İrşadi Baba, Ağlar Baba'ya göre daha sade bir dil kullanmıştır. Eserleriyle Ağlar Baba'yı etkilemiş, hatta bir eserinin Ağlar Baba tarafından tamamlanacağına işaret ederek torunun geleceğini de önceden haber vermiştir.

Daha çok din, tasavvuf ve ahlak konularında şiirler yazan Ağlar Baba; Divan (Ebyat)¹, Kıyas-ı Enbiya (zeyl), İnnâenzelna Tefsiri ve Şamun Gazi Mesnevisi ile Tasavvuf Mesnevisi adlı dört eser bırakmıştır. Millî vezin ve sade bir Türkçe ile hikmetli ve didaktik şiirler söyleyen Ağlar Baba, Hoca Ahmet Yesevi'nin hikmetlerini, Yunus Emre'nin ilahilerini çağrıştıran üslûbuyla bu tarzın günümüzdeki devamıdır. Nitekim İslam öncesi Türk şiir geleneği çerçevesinde millî vezin ve halk dilinin kullanılmasıyla inşa edilen âşık tarzı şiiri, İslamlaşma sonrası tasavvuf düşüncesiyle birlikte felsefi bir alana taşınmıştır. Ağlar Baba da şiirleriyle bu alana katkı sunan önemli bir şairdir (Tozlu 2002: 38).

Ağlar Baba'nın Şiirlerinde Hikmet Geleneği

Ahmed Yesevi'nin hikmetlerinin toplandığı kitaba Dîvân-ı Hikmet adı verilmiştir. Esere 'Dîvân-ı Hikmet' adının verilmesinde; 'Kur'ân-ı Kerîm'de yirmi ayette geçen hikmet sözünün 'Kur'ân-ı Kerîm'in muhtevası, hükümleri veya ilim anlamlarını taşıması ve 'Şiirin bir kısmı şüphesiz ki hikmettir.' hadisinin rolü olması muhtemeldir (Yeniterzi 1997: 71). Ahmet Yesevi tarafından 12. yy.da sade bir dille ve dörtlükler halinde kaleme alınan Dîvân-ı Hikmet'in, din ve tasavvuf konusunda yazılmış didaktik bir eser olduğu bilinmektedir. Eserde, sanat endişesi güdülmemiş, lirizm yanı zayıf olmakla birlikte, ilâhî aşkın, ibadetin, cennetin vb. konu edildiği görülür.

Ağlar Baba'nın şiirlerinin tamamı da benzer şekilde din ve tasavvuf konularını içermektedir. Divanda bulunan 344 şiirden yalnızca beş şiirde kişi övgüsü, iki şiirde taziye konusu ve bir şiirde Erzincan Depremi ele alınmış, geri kalan 336 şiirde tamamen Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Sunullah Gaybi, Niyazi-ı Mısri, Ahmet Yesevi'nin divanlarında olduğu gibi dîni ve tasavvufi ağırlığı olan konular işlenmiştir (Tozlu 2002: 43).

Dîni-Tasavvufî şiirin asıl amacı şiirsellikten ziyade irşaddır. Ağlar Baba'nın da önceliği irşad olduğu için, sanatlı, süslü, ağır bir dil yerine, halk şiirindeki mahalli ve sade dili kullanmıştır. Bunun yanında Dîni-Tasavvufî kelime, rumûz ve terimlere de sıkça yer vermiştir. Şair, şiirdeki kabiliyetini, ilâhî bir ilhamla temellendirmiş ve "Söyleten söyletti, ben de söyledim" demiştir. Buna bağlı olarak da söylemekte ve yazmakta olduğu şiirlerinde mânevi halin tasvirini terennüm eder.

*Âmân gönül aslâ hevâdan uçma
Sen kendi kendine söze bulaşma
Vaktini gözle de sen sonra başla
Vaktin yaşıyor hem yavaş yavaş (D 11/5)²*

¹ Ebyat, beyitler demektir. Şair şiirlerinin toplamına, kitaplaşmış haline "Ebyat" adını vermiştir. Beyt, Bayburt yöresinde şiir karşılığı kullanılır. Şiir söylemek yerine, beyit söyleme tabiri yaygındır. Beyt, bu yörede özel bir anlam içerir ve sıradan şiir söylemek değil, ötelerden, manevi âlemden sesler getirmek anlamında kullanılır.

² Tozlu 2002'deki şiir ve kıta numaralarıdır.

Ağlar Baba insanın nefsini bilmesi, tanınması gerçeğini ön planda tutmuştur. Zira “nefsini bilen kendini bilir.” Allah’ı bilmenin, düşmanı alt etmenin yolu nefsini bilmeden geçer;

*Her kim ki nefsini bilür
Düşmanı muzmahil kılur
Men arefe sırrına varur
Rabbisini ol kul bulur (D 42/5)*

İnsan için asıl ve ilk önemli sır kendisidir. “Men arefe sırrından” bütün sûfiler gibi Ağlar Baba da dem vurmaktadır. O, ancak kendini bilen Allah’ın sırlarına erebilir der. Sır, tasavvufta, mana itibariyle mevcut olan var-yok arası kapalıdır. Gizemli, gizli şeydir. Hakk’ın gaib hale getirip halka bildirmedığı şeydir sır (Uludağ 1977: 469). Ayrıca kalpte bulunan latifedir. Sırlamak deyimi, örtmek kapamak anlamındadır. “sırrolmak” ölmek karşılığında kullanılır (Gölpınarlı 1977: 294-295).

Ağlar Baba’nın şiirlerinde sır; esrâr, sırr-ı Hakk, sırr-ı vahdet, râz, muamma, sırr-ı Kurân, gönül esrârı, sırru’llah gibi kelime, sıfat ve terkiplerle birlikte kullanılmıştır. Sırrı bilmekle ilgili “Keşf” ifadesini kullanan Ağlar Baba’nın aşağıdaki şiiri sır ve nefis konusundaki görüşünü yansıtmaktadır:

Beyt-i Ağlar Baba

- 1 *Aslı nefsinin bilmeyen
Sırr-ı zamiri bilemez
Nefsıyla zulmette kalur
Rabbisini ol bulamaz*
- 2 *Nefs kula zimam vurur
Rabbisini unutturur
Sırr-ı zamiri örttürür
Rabbisini ol bulamaz*
- 3 *Aslı nefis hem dört şeydür
Dörtde kudüreti vardur
İnsanı bunlar aldudur
Rabbisini ol bulamaz*
- 4 *Faniden lezzeti alan
Şeytâna yakayı verir
Nefs-i emmareye varur
Rabbisini ol bulamaz*
- 5 *Her kim ki nefsinin bilür
Düşmanı müzmahil kılur
Men arefe sırrına varur
Rabbisini ol kul bulur*

- 6 Arrefe sırrına dalan
Nefsinin künhünü bilen
Dünyâdan uzleti kulan
Rabbisini ol kul bulur
- 7 Arrefe sırrını bilen
Kendini eflâke salmış
Tecerrüden linefsihi
Meleküte perin açmış
- 8 Vedduhâdan hüccet almış
Rabbisini ol kul bulur
Arrefe sırrına dalan
Sırrı Sübhânını bilür
- 9 Temûti'ye mazhar olur
Gönül bahçesini bulur
Muhammed'den feyzi gelür
Rabbisini ol kul bulur
- 10 Arrefe sırrıdır ancak Allah'ına kavuşturan
Kalbi mutmainne olup Cennete hem ulaşturan
Raziye Marzziyye ile rüyetini görüştüren
Kalb-i mutmainne ile Rabbisini ol kul bulur
- 11 Feyzile felâhı bulur
Rüyet-i cemâla varur
Allah Fedhulîy cennetiyy buyurur
- 12 Rabbisini ol kul bulur
Ağlar Baba sırra daldı
Ol sırdan hücceti aldı
Cümle nâsa ilan etti
İnşaallah Rabbisin bulur

Himmet, "Fetehna sırrı"ndan beklenmelidir. Bu ayeti, "İnna fetehna leke fethan Mübina" zikredenlerde olağanüstü sırlar açığa çıkar. Bütün kapalı kapılar birer birer açılır, rüya veya kaza âlemlerinde sırlar aydınlanır. Sabırla bu sırta erenler Allah'a yaklaşır. Sırlar kapısının açılması batını bir manaya bürünmüştür. Gecelerinde Allah ile hemhal olanlar, nefsinin muhasebe edecek kudrete ulaşırlar.

*Sırr-ı fetehnâdan himmeti gözle
‘Ailden geç şehir-i ağnâyı izle
Nişangâh güliinden mir’atı gözle
Hayy ol Allah ile hayy gecelerde (D 239/4)*

Görünen herşeyin içerisinde ayrı ve batınî bir sır vardır.

*Dil-dâre dilde ‘âşık ol dilde dil-dârım gizlidir
Mihmândâr ol mâşuku gör herşeyde mihmân gizlidir (D 249/1)*

Sırlar ilminin, yani ledün ilminin kaynağı Hz. Muhammed’tir. Çünkü Muhammed sır kapısının anahtarıdır.

*Kim arefe sırrına çün dalar ise Ahmed’im
Ol kulun kalbindeyim bil yâ Muhammed Mustafa*

*Sır kapunun miftâhısın ey habibim Ahmed’im
Kim salavât okur ise aç kapıyı Mustafa (D 259/3,4)*

İslâm tasavvufunda nefis, insanın toprağa meyilli olan süflî yönünü temsil eder. Ruh ise, onun Allah tarafından ihsan edilmiş, mânevî tekâmülünü isteyen, onu ulvîliğe çeken yönüdür. Terbiye ve ıslah edilmemiş nefis ile ulvî olana meyilli ruh arasında dâimî bir kavga vardır. Ruh, hayır ve güzelliği isterken; süflî nefis günah ve çirkin şeylerden hoşlanır. Ruh ile nefis arasındaki bu kavga, nefsin isteklerine karşı gelinerek onun eğitilmesiyle yavaş yavaş azalır. Neticede nefis, dizginleri yavaş yavaş bırakır. Ama mücadele ölüme kadar devam etmektedir. Her an palazlanmaya müsait olan nefis, tam yenildiği düşünüldüğü anda birden “küllerinden tekrar doğabilir.” Bu yüzden insanın iç dünyasındaki iyi ve kötünün mücadelesi, ömür bitmeden sona ermez. Şair bu durumun bilincinde ve okuyucusunu uyarmak istemektedir.

Ağlar Baba şu mısralarda ise sırrı, muamma sözcüğü ile açıklamıştır. Her peygamber mucizesinde mutlaka bir sır vardır.

*Balığın şikesin eyledi gülşân
Bundan mu’anma al ey deli insan
Yatma gecelerde Allah’tan utan
Zâlim olma ağla yalvar Hakk’ı bul (D 272/3)*

Şairin önemle üzerinde durduğu konulardan biri de gönüldür. Gönül; aşkın, sırların, hikmetin merkezidir. Tasavvuf düşüncesinde marifetin meydana geldiği yer olan gönül, kalp, Allah’ın nazargâhı ve bütün batını faaliyetlerin meydana geldiği yerdir. Güzelliğin, sevginin ve Tanrı’nın algılandığı merkezdir. Can gözü, kalp gözü gönülde açılır.

Bütün dinlerde, bütün öğretilerde hatta insanlık tarihinin tümünde “Gönül temiz tutmak” kavramı vardır. Kin, kıskançlık, kibir, öfke, aşırı hırs, madde tutkusu, bedeni ihtiyaçlara gereğinden fazla düşkünlük ve benzerleri gönülün içinde ya da önünde bir perdedir. “Gönül kiri/pası” olarak da tanımlanan bu kavramlar gönül katılaştırır, akıl yolundan saptırır ve insanı Tanrı’dan uzaklaştırır. Tanrı’ya, sevgiyi, dostluğu, bilgiyi gönülden benimseyen insan manen yücelir ve davranışı, “Gönüllere girmek” ya da “Gönül almak” gibi sözcüklerle tanımlanır.

Ağlar Baba, şiirlerde sık sık gönüle seslenir, onun kirlenmemesi, paslanmaması uyarısında bulunur. Gönül sözü yanında bazen "Fuad" sözünü kullanan şair, gönlün temiz tutulmasına, yakarıyla Hakk'ın gönülde bulunacağına dikkat çeker:

*Gönül düşme zülmet mücrim yasına
Zâlim olma ağla yalvar Hakk'ı bul
Vur cilâyı dilber yâr yuvasına
Zâlim olma ağla yalvar Hakk'ı bul (D 272/1)*

Bu dörtlükte gönlün Hakk'ı bulmak için bir ayna olduğu, tecelli için kötülüklerden arındırılarak cilalanması ve parlatılması gereken bir cilvegah olduğu dile getirilmiştir. Ağlar Baba, vücûdun geçici olduğunu dile getirildikten sonra, bulunması gereken mutlak hakikatın, mutlak bilginin de ancak gönülde peydahlandığını şu şekilde dile getirir:

*Vechullaha nâzır hem çeşm-i çârın
Lentebure mazhar kisb ile kârın
Vücûdum mihmândâr mihmân öz yârın
Nushayı kübrâyı sen sen de ara (D 281/7)*

Gönül o kadar yücedir ki ancak Kafdağı'yla tartılabilir. Çünkü o "ircî" emri ile Rabb'e dönen bir mefhumdur.

*Ey gönül 'aşk ocağında Kâfdağı tartmaz seni
Kesretin câmina girme hâl-i sû' üsler seni*

*Ağlar Baba dalma hâba saydını gözle âmân
İrcî³ hitâbı birgün kabire sesler seni (D 291/1-6)*

Alıntıladığımız örnekler gönlün tematik değer taşıyan örnekleridir. Şairin gönle hitap ettiği örnekleri göstermeyi uygun bulmadık. Çünkü üç yüz kırk dört şiirin yaklaşık iki yüz atmışında hitap gönledir.

Hikmetlerde bir başka önemli konu aşktır. Aşk, aşırı sevgi demektir. Tasavvuf dilinde sevginin son mertebesi, sevginin insanı tam olarak hükmü altına alması, varlığın aslı ve yaratılış sebebidir (Uludağ 1977: 59). Muhabbet, hûb ve sevi sözleriyle anlatılır. Vahdet-i vücüt anlayışında olan sûfilerde aşkın mecazi aşk ve hakiki aşk şeklinde iki türü vardır. Beşeri aşkı hakiki aşka bir geçiş süreci olarak düşünürler ve gerçek aşk, ancak mutlak Hüsn sahibi olan Allah'a karşı duyulur.

Ağlar Baba'nın şiirlerinde de aşk; hûb, muhabbet, sevgi kelimeleriyle karşılanmaktadır. Aşk ezelle başlayan bir kavram olup yaratılışla da doğrudan doğruya ilgilidir. O sevdiğini Âdem ile birlikte tanımıştır. Onun aşıklığı ezelden ebede kadardır.

*Halk oldum Sidre 'de nice yıl kaldım
Emretti Âdem'in beline girdim
Hurûc-i Miyandan yârimi gördüm
O hînden 'âşıkam yanub solmuşam (D 220/3)*

³ Ayetin tamamı: *إِذْ جَعَلِيَ إِلَىٰ رَبِّكَ رَاضِيَةً مُّرْضِيَةً* // Sen O'ndan razı, O da senden hoşnut olarak rabbine dön (Fecr 28) şeklindedir.

O, beşerî aşkı mecazi aşk olarak görür. Diğer sûfiler gibi asıl aşkın Allah aşkı olduğunu ifade eder. Aşk, onda hakikate varmanın bir basamağı, merdivenidir:

*Ağlar Baba 'aşk mecâzından geçdi
Cevher-i hakikat bâbını açdı
Allah ile Serendib'de görüşdi
Ol zamân secde-i celsede idim (D 227/6)*

*Gönül sende 'aşk-ı hakik olmazsa
'Aşk-ı mecâz ile uçsan ne fayda (D 46/1)*

Aşk dermansız bir illettir. Bundan dolayı Lokman bile çare bulamaz.

*Öyle derde düçar oldum dermani mümkün değil
İhrak-i 'aşkın cerrahı Lokmân'ı mümkün değil (D 223/1)*

Fakat bu aşk kişiye yönelik bir aşk değildir. O, "Cemâl" diye adlandırdığı sığata, yani Allah'a âşıktır.

*Ağlar Gülmez 'âşık olmuş ol Cemâlin zâtına
Ey gönül sen hâba varma gece hayy olana bak (D 222/6)*

Bu ilâhi sevgi, bazen kendisini peygamber sevgisi olarak da gösterir:

*Bilmem nâsın bize nedür sitemi
Misl-i pul güzele deli olmuşam
'Aşk bâbında itürmüşem arımı
'Aşk ocağı Muhammed'e yanmışam (D 283/1)*

Aşk vahdetle bütünleştiğinde kişiyi Kafdağı'ndan da yüce kılar. Fakat kesrette boğulanlar o mertebeye erişemezler.

*Ey gönül 'aşk ocağında Kâfdağı tartmaz seni
Kesretin câmına girme hâl-i sù' üsler seni (D 290/1)*

Ağlar Baba mi'râcî aşkın bir mertebesi sayarak, asıl aşkın mi'râc gölgesindeki ulaşma, yani vuslat arzusu olduğunu söyler.

*Andan neşet etdi 'aşkın çirasi
Aldanma dünyanın azdur kirasi
Al-yeşil ibrişim kemha çuhasi
Mi'râc'da giydiği çuhadan getir (D 294/6)*

Bu sebepten şair, âşıklık nişanını Muhammed'den almıştır. Küçük bir coşku içerisinde, çünkü aşk bâdesi içmiştir.

*Ağlar Baba Muhammad'den bir nişan
Aşk âbından kanar havzuna düşen
Kasr -ı kalbü oldur eden ürüşân
Şevk ü 'aşk câmından al kâse getir (D 294/7)*

Ağlar Baba'nın üzerinde durduğu bir başka konu "can"dır. Can, rûh, nefes, hayat, yaşama anlamlarına gelir. Ölümle vücuttan ayrılan şey (Doğan 1982: 134). Madde dışı varlık, insanın kendi varlığı özü, gönül (Türkçe Sözlük 2015: 344). Tasavvuf dilinde cân, insan ruhu, ilahî nefes, hakkın tecellileri anlamlarını karşılamakta, bir tarikat deyimi olarak da mevlevilik ve bektâşilikte derviş, mürid anlamlarını kazanmaktadır (Uludağ 1977: 111). Ağlar Baba'nın Divanı'nda asıl can, Allah'a varan candır. Yani canda cânânı bulmaktır.

*Kırıp dil cânını tende bulamaz cânânda cânânı
Vurup nazargâha perde hakik Allah'ını bilmez* (D 214/3)

Can, ten anlamında kullanıldığında hakikâtin engelidir. Can perdesi ortadan kalkınca kalp gözü görmeye başlar.

*Ol hurşîd mü'minin kalbine vurur
Cân perdesi kalkar kalp gözü görür
Âlem-i rûhandan tecellâ olur
Yatma gecelerin zarfını gözet* (D 234/3)

Can, aynı zamanda şaire göre Allah'ın tecelligâhıdır. Allah her canda kendisini gösterir. Allah yerde semada değil, kişinin kendi canındadır.

*Allah'ı arama yerde semâda
Nahnü akrebü ileyhi bulursun cânânda
Üç yüz altmış altı perdeli dârda
Allah'ın kudretin sen sende ara* (D 281/3)

Çünkü kendini bilen Rabb'ini bilir denmiştir. Kendi canını bilen, Rabb'ini orda bulur anlayışıyla, Ağlar Baba canı çok önemser.

*Men arefe dersin okuyup kandın
Dil cânını silip cilâyı vurdun
Cânâda aradığın cânânı buldun
Cândaki cânânı sen sende ara* (D 281/2)

Can, ten zevklerini öldürüp, "ölümünden önce ölmek" sırrını sâlikin eline vermektir.

*Ağlar Baba ağladığın
Muhammed'den bac aldığın
Temûtü ye el vurduğun
Cân vermeden çiksin cânın* (D 269/7)

Can gözü daima vücut gözünün önündedir. Ondandır daha parlak ve daha görücüdür. Can gözünün, gönül aynasının iyi görmesi, tozlanmaması, kirlenmemesi ve paslanmamasına bağlıdır. Bunun için, ibadetle, zikirle, saflaşması, cilalanması ve parlatılması gerekir. Dünya gözü ile bakan, yüzü; Gönül gözü ile bakan, özü görür" denilmiştir.

*Rûhdaki anâsır nûr zerre tozi
Mücellâ cilâsın gördi cân gözi
Musaffâ mir'atın aldı ser özi
Rûh cânın dermâni cilâdur tende* (D 268/3)

Can, içinde dermanını da barındıran ilahi bir cevherdir. Çünkü can ruh ile eş anlamlıdır ve Allah tarafından insana üfürülmüştür.

*Rûh zerresi hayât tozi
Ahirete diksene gözi
Vursun dile nûr cilâsi
Nişangâhda çıksın cânın (D 269/5)*

Canla ilgili diğer temalar daha ziyade can vermek, ölmek, ecel şerbeti içmek şeklinde işlenmiştir.

Tasavvufun önemli kavramlarından biri de terktir. Salikin vahdete ulaşabilmesi için, batın ilmini bilebilmesi ve bazı kavramları terk etmesi gerekir. Nakşî tarikatına mensup olduğunu bildiğimiz Ağlar Baba'nın terk anlayışı, bu tarikatın efradına uygundur. Nakşîler terk meselesini dört maddede toplarlar;

- 1.Terk-i dünya
- 2.Terk-i ukba
- 3.Terk-i hesdi (varlık)
- 4.Terk-i terk

Bunu da “kable en temütü” (ölmeden önce ölünüz) hadisine dayandırır. Ağlar Baba, hem bu hadise işaret eder, hem de terk ile ilgili kavramları sıralar. Şu dörtlükte terk, Peygamber'in anlayışı olarak sunulmuştur:

*Ağlar Baba mim'in bahrine daldı
Hem sine girmeden enisi buldu
Kable en temütü şefa'at aldı
Şefa'at kanidür Muhammed Nebi (D 128/10)*

Şu beyit de ise, terk-i dünya ve terk-i ukbadan dem vurulur; Kendi kabağuna çekilmiş şair, mevcudatı görmemektedir.

*Terk-i dünya terk-i 'ukbâ girmişem koz kabına
Ay ve gün hem bu kevni görmeyen gözsüz benem (D 179/5)*

Ağlar Baba, terk-i ukba konusunda, şu anlayışı dile getirir: Ahireti kar-zarar hesabıyla düşünmeyin ve dert etmeyin. İbadet ve niyette cennet sevdası ve cehennem korkusu maksat ve gaye olmamalı, tam manası ile her şey Allah'ın rızası için olmalıdır.

*Ribh-i dünya terk-i 'ukbâ olanda
Nedâmet gömleğin ansız giyende
Lâ taknetü min rahmeti⁴ sırrın umanda
Kahhar dergâhında Hannân'e düşmez (D 174/5)*

Terk anlayışı Ağlar Baba'da Fenâfillâhın en önemli basamağını oluşturur. Ancak ölmeden önce ölenler vahdete ulaşır diyen şair, durumu şöyle ifade eder;

⁴ Ayetin tamamı: *قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ* // De ki (Allah şöyle buyuruyor): "Ey kendi aleyhlerine olarak günahla haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir (Zümer 53) şeklindedir.

*Men samete âleminde rûhi müreccâh olur
Allah'a kalbini bağlar hurşûd-i cemâl vurur
Fenâfillâh ru'yetiyle bazı hayrette kalur
Bûm gibi virâne bekler bâb-ı nâciye girer (D 205/5)*

Bu dörtlükte aynı zamanda varlığın terkine de iman edildiği barizdir. Tasavvuf erbabının önemle üzerinde durduğu Dört Kapı Kırk Makam öğretisinde, kişinin derece derece ahlaklanıp iç temizliğine ulaşarak olgunlaşmasını, "kâmil insan" mertebesine yükselmesini sağlamak amaçlanmıştır. Dört kapı, kırk makam deyimleri, mutasavvıf şairlerde sıkça kullanılan deyimlerdir. Dört kapıdan kasıt; şeriat, tarikat, hakikat ve marifettir (Babür 2019: 270). Bunların her birinin de on makamı olup toplam kırk makama delâlet eder (Geniş bilgi için: Coşan 1996: 8-21; Güzel 1981: 287-290).

Ağlar Baba, bu öğretiyi, Dört kapı, dört temel ve aynı zamanda dört ilim olarak yorumlamış ve bu dört kavram bilindiğinde kalp gözünün açılıp hakikatin ortaya çıkacağı şekliyle izah etmiştir.

*Dört ilimden ders alursa rûh gözünü tez açar
Dört kapıdan girer isen ara nişangâhı bul (D 104/3)*

1. Şeriat

İslam dininin inanç ve ibadetleriyle, muamelât esaslarını belirleyen yaptırımlarına şeriat denir. Şeriata uymak esastır, farzdır. Çar imam diye de şairin adlandırdığı dört kapının en önemlilerinden biri şeriattır (Uludağ 2005: 332). Ağlar Baba buna "şer'i şerif" der.

*Çar imâmdan imâmımız hüccet-i kavî şâhım
İns-i cinni bend eder olmuş ona imam mâhım
Şer'i şerif bâbını çün feth etti imâmgâhım
Çar imâmın mezhebine girdiğini bilmez miyem (D 94/5)*

Ağlar Baba şeriata bakışını en açık bir biçimde şu şiirinde ortaya koymuştur:

*Kulu irfâna yetürür şeri'at
Küfrü imâna getirür şeri'at*

*Sa'id eşkiyayı eder o mümtâz
Emr ü nehyi de fasl-eder şeri'at*

*Şeri'at tarikata oldu kenet
Hakikât bâbını açar şeri'at*

*Ol bahr-i 'amike keştiyi kurar
Dahi limân ile sürer şeri'at*

*Tarikatça ol bahrin yok limânı
Sürer keştiyi limândan şeri'at*

*Tarikat keştisi deryâda kalur
Takar kancasını alur şeri 'at*

*Tarikat hem hakikât 'ilm ü irfân
Ol üç noktayı bildürür şeri 'at*

*Tarikatin ziyâsı hiç görünmez
Bu dünyâyı eder enver şeri 'at*

*Hakikâtın tarikatdur kilidi
Vurur muftâhını açar şeri 'at*

*Mü 'min mü 'minata farzdur din ilmi
Her birinin şâh penâhı şeri 'at*

*Hakikât mârifet bir gizli kenzdür
Ol esrârı izhâr eder şeri 'at*

*Tarikat seyfi kör kesmez haşebi
Yedi burcu keser seyfi şeri 'at*

*İbadet-i sariyyedür din 'ilmi
Bütün bu âleme mürşîd şeri 'at*

*Gedâ Ağlar Baba oku din 'ilmi
Seni tarikata sokdu şeri 'at (D 180/1-14)*

Şeriat ve tarikat birlikteliğini vurgulayan Ağlar Baba bu dört kapının birbirinden bağımsız olmadığını belirtmektedir. Bunlar üzerinde dedikodu etmenin gereği yoktur.

*Aramaz hayr ile şerri gider nefsin hevâsına
Şeri 'at tarikat söyler düşer bir dil davâsına (D 214/2)*

Ağlar Baba, sûfinin ilk görevini, dinin zahiri emri olan şeriata uymakla tanımlar:

*Allah resûle hizmet et
Farz ü sünnete dikkat et
Şeri 'ata sen biat et
Yalvar sen Allah 'a yalvar (D 36/7)*

Ağlar Baba, Kur'ân'dan temellendirdiği şeriat kavramının içerisine, önceki semavi kitapları da dahil eder:

*Uyan hâb-ı gaflet deminden gönül
Mahlûk-ı halk eden Hallâk'ın tanu
Âlemin şölvesi şer '-i şeri 'at
Zebûr Tevrât İncîl Furkân'ın tanu (D 245/1)*

2. Tarikat

Tarikat, yol demektir. Tasavvufi olarak da Allah'a ulaşmak için tutulan yoldur. Bu yolun kendine özgü bir takım kuralları ve âyinleri vardır (Uludağ 1977: 510). Yıkarıda da ifade edildiği gibi tarikat, şeriat, hakikat ve marifetten bağımsız olarak ele alınamaz. Bunlar ayrılmaz cüzlerdir. Ağlar Baba bu hususa şöyle değinir:

*Şeri 'at tarikâta oldu kenet
Hakikât bâbını açar şeri 'at*

*Ol bahr-ı 'amike keştiyi kurar
Dahi limân ile sürer şeri 'at (D 180/3,4)*

Tarikat ruhsata bağlıdır. Ona ancak emirle girilebilir ve ancak emirle çıkılabilir. Müşidsiz tarikat olması mümkün değildir:

*İzin olmayınca kenzim açamam
Tarikât yolundan taşra çıkamam (D 49/8)*

Tarikatın kaynağını Kur'ân-ı Kerim'deki doğru yol "sırâtı müstakim"e bağlayan Ağlar Baba bunu şöyle ifade eder:

*Sırât-ı müstakim hüdâsın buldı
Eşeddü hübben lillah kadehi doldı
Mührâbına girdi tarikât kurdı
Gir mihrâb-ı şâha feyzini gözle (D 229/6)*

3. Marifet

Sufilerin mânevi ve ilahi hakikatleri idrak ettikleri bilgidir. Marifet insanın kendisini bilmesidir. Ledünni bilgi olan marifet ancak gönülde meydana gelebilir. Marifetin kaynağı da Kur'ân-ı Kerim'dir. "Vedduhâ"nın sırrı çözüldüğünde sâlik mârifete erişir (Uludağ 2005: 236).

*Vedduhâdan hikmet manâ alunur
Mekteb-i irfanda dersi okunur
Hakikât mârifet ezber olunur
Dört noktayla gönül imzalaşıbdur (D 164/4)*

Hakikatla marifet birbirinden ayrılmaz cüzler olup birer gizli hazinedir. Bunların perdesi şeriatın kılıcıyla kesildiğinde ortaya çıkarlar:

*Hakikât mârifet bir gizli kenzdür
Ol esrârı eder izhâr şeri 'at
Tarikat seyf-i kör kesmez haşebi
Yedi burcu keser seyf-i şeri 'at (D 180/11,12)*

Ağlar Baba'nın ifadesine göre; irfana, yani marifete varılan yollardan biri de inzivadır.

*İnzivâ şehrinin sen gir câmına
Sumt-ı kelâm ilm ü irfân yanına
Ağlar Baba gir Muhammed bağına
Ol bağın içinde illâ Allah de (D 193/7)*

Bir başka yol da bürhândır. Yani marifete varmanın ancak Kur'an'la mümkün olacağı görüşüdür:

*Fevz-i felâh bulsa irfânî şândan
Hücceti olmaza azîm Kur'ân'dan
İlm-i mârifetten olan bürhândan
Bürhânsız delilsiz şânda ne fayda (D 46/10)*

Gerçek iman ve inanç marifet köküne bağlıdır. Kişiyi marifete hazırlayan onun gönül gözünü açan anahtar da gözyaşındır.

*Çeşm-i 'âşk hâsıl olur yaşını gözden töker
Mârifet nûruyla berrak şark ile garbı görer
Yapar ol şehri tecelli Allah'ı mihmân eder
'Âşk-ı rabbâniye düşer gözyaşı töken kişi (D 172/5)*

Bütün bu kapıların ve makamların merkezi tarif edilemeyen gönüldür. Bunu Ağlar Baba şu dörtlüğünde dillendirir:

*Vecd-i hakikât sendedür
Nûr-ı mârifet sendedür
Lâ-mekân şehri sendedür
Vasfedemem gönül seni (D 188/6)*

4. Hakikat

Sözlük anlamı, gerçek, var olduğu açık ve kesin olarak bilinen, bir şeyi o şey yapan husus ve mahiyet demektir. Tasavvufi terim olarak baktığımızda hakikat; hakkın salihden vasıflarını alarak yerine kendi vasıflarını koymasındır. Zira kul ile kulda ve kuldaki faaliyette bulunan odur (Uludağ 1977: 215-216). Ağlar Baba hakikat bahsine bütün yönleriyle eğilmiş mutlak hakikati Allah'a varan bir bilgi olarak izah etmiştir. Onun şu şiiri bahse ışık tutmaktadır:

*Sen zanmaki gönül yârin uzakta
Şâh damardan karib bu şirin cânda
Sâde cânda değil her bir eşyâda
Hakikâtdur durma ey gönül ağla*

*Allah buyurmuştur delil Kur'ân'da
Okurum delili bulurum cânda
Ve nahnü akrebü ileyh geldi Kurân'da
Hakikâtdur durma ey gönül ağla*

*Zanmaki sen gönül yârin gizlidir
Her bir neşv ü nemâ da zâtı bilünür
Cümle zir ü hattan Allah görünür
Hakikâtdur durma ey gönül ağla*

*Mücevher gülüdür zâti nişanı
Kudreti feyzinden kalmışdır ânu
Bir kale içinde tanıdık ânu
Hakikâtdur durma ey gönül ağla*

*Allah buyurduğu delil ile git
Vezkür rabbeke fiy nefsike tedarru 'an ve hıyfeten mânâsın fehmet
Raziye merziye makâmuna yet
Hakikâtdür durma ey gönül ağla*

*Ağlar Gülmez perin noktaya vurdu
Kur'an-ı Kerim'den mânâyı kurdu
Mezheb-i Nebi'ye telini vurdu
Hakikâtdür durma ey gönül ağla (D 17/1-6)*

Hakikat, Allah'a ulaşmak ve gerçek bilgiyi elde etmek demektir. Onun kapısı da Hz. Muhammed'dir:

*İlm-i hakikâti bilen
Sırr kapıya miftâh vuran
Muhammed bâbına varan
Kavuşur ol Rabb'isine (D 48/2)*

Ağlar Baba marifet gibi hakikatın yolunu da gözyaşı açar der:

*Hakikât Allah'a 'âşık olanlar
Gözü ağlar yaşı akmak gerektür (D 75/6)*

Hakikatın bulunmasında geçici bir basamak olarak beşerî aşkı bulan Ağlar Baba şöyle der:

*Ağlar Baba 'âşkı mecazdan geçdi
Cevheri hakikât bâbını açdı
Allah ile Serendip'de görüşdi
Ol zamân secde-i celsede idim (D 227/6)*

Sonuç

Asıl adı İrşâdi olan Ağlar Baba, 1879-1958 yılları arasında yaşamış, Tasavvuf edebiyatı geleneğine bağlı kalarak şiirler yazmış bir halk şairidir. Bayburt'un Oruçbeyli (Siptoros) köyünde doğmuş, gelenek içinde eğitim almış, gördüğü bir rüyanın (dolu içme) tesiri ile de şiirler söylemeye başlamıştır.

Dinî-tasavvufi şiirin asıl amacı irşattır. Mürşit, başkalarının kurtuluşu, hâl ve huylarının değişimi için, daima Allah'a dua eder. Ağlar Baba'nın da önceliği irşat olduğu için şiirlerinde duaya genişçe yer vermiştir. Tasavvuf terminolojisi yanında yöresel ağız özelliklerini de kullanan Ağlar Baba'nın şiirlerinin tamamı din ve tasavvuf konularını içermektedir. Bunlar kâinatı ve ondaki varlıkların yaratılış gayesini ve faydalarını bilmek, Yaratana kulluk vazifesini hatırlatmak amacıyla söylenmiş hikmetlerdir.

İslam tasavvufunda nefis, insanın süflî yönünü, ruh ise, manevi tekâmülünü, onu ulviliğe çeken yönünü temsil eder. Terbiye ve ıslah edilmemiş nefis ile ulvî olana meyilli ruh arasında daimî bir kavga vardır. Ruh, hayır ve güzelliği isterken; süflî nefis günah ve çirkin şeylerden hoşlanır. Ruh ile nefis arasındaki bu kavga, nefsin isteklerine karşı gelinerek onun eğitilmesiyle yavaş yavaş azalır. Neticede nefis, dizginleri yavaş yavaş bırakır. Ama mücadele ölüme kadar devam etmektedir. Ağlar Baba, Allah'ı bilen, düşmanı alt etmenin yolunu önemli derecede nefsin bilinmesine bağlar. Benzer şairlerde olduğu gibi, "Nefsini bilen kendini bilir." cümlesinden hareketle bu konunun işlenmesine ağırlık vermiştir.

Şairin önemle üzerinde durduğu konulardan biri de gönüldür. Gönül; aşkın, sırların, hikmetin merkezidir. Tasavvuf düşüncesinde marifetin meydana geldiği yer olan gönül, kalp, Allah'ın nazargâhı ve bütün bâtnî faaliyetlerin meydana geldiği yerdir. Gönül; güzelliğin, sevginin ve Tanrı'nın algılandığı merkezdir. Can gözü, kalp gözü gönülde açılır. Bütün dinlerde, bütün öğretilerde hatta insanlık tarihinin tümünde "Gönlü temiz tutmak" kavramı vardır. Kin, kıskançlık, kibir, öfke, aşırı hırs, madde tutkusu, bedeni ihtiyaçlara gereğinden fazla düşkünlük ve benzerleri gönlün içinde ya da önünde bir perdedir. "Gönül kiri/pası" olarak da tanımlanan bu kavramlar gönlü katılaştırır, akıl yolundan saptırır ve insanı Tanrı'dan uzaklaştırır. Tanrı'ya, sevgiyi, dostluğu, bilgiyi gönülden benimseyen insan manen yücelir ve davranışı, "Gönüllere girmek" ya da "Gönül almak" gibi sözcüklerle tanımlanır.

Ağlar Baba, şiirlerinde sık sık gönle seslenir, onun kirlenmemesi, paslanmaması uyarısında bulunur. Gönül sözü yanında bazen "fuad" sözünü kullanan şair, gönlün temiz tutulmasına; duayla, yalvarmayla, yakarıyla, ibadetle Hakk'ın gönülde bulunacağına dikkat çeker.

Dört kapı, kırk makam kavramları, mutasavvıf şairlerde sıkça kullanılır. Dört kapıdan kasıt; şeriat, tarikat, hakikat ve marifettir. Ağlar Baba'nın şiirlerinde de tasavvuf erbabının önemle üzerinde durduğu Dört Kapı Kırk Makam öğretisi, bu öğretilerde kişinin derece derece ahlaklanıp iç temizliğine ulaşarak olgunlaşması, "kâmil insan" mertebesine yükselmesi amaçlanmıştır.

Bazen aruz ama çoğunlukla millî vezin ve sade bir Türkçe ile didaktik şiirler söyleyen Ağlar Baba, Hoca Ahmet Yesevî'nin hikmetlerini, Yunus Emre'nin ilahilerini, Dede Korkut geleneğini çağrıştıran üslubuyla bu tarzın XX. yüzyıldaki devamıdır.

Kaynaklar

- Aydın, A. S. & Ark. (Terc.) (2017). *Farabi Ebu Nasr/es-Siyasetü'l-medeniyye*. Ankara: Büyüyen Ay Yayınları.
- Babür, Y. (2019). *Kemahlı İbrahim Hakkı Divan-ı Miftahu'l-maarif fi Nati'l-avarif*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Buhari, Eb Abdullah Muhammed bin İsmail. (1992). *Sahih El Buhari*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Coşan, E. (1996). *Makâlât Hacı Bektaş Velî*. Ankara: Milli Kütüphane Basımevi.
- Doğan, D. M. (1982). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Birlik Yayınları.
- Ebu Hizam Enver Fuat. (1993). *Mu'cemu mustalahati's-sufiyye*. Beyrut.
- Eraslan, K. (1983). *Dîvân-ı Hikmet'ten Seçmeler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Farabl, Ebu Nasr, (1971) Füsii.l Münteze 'a (thk. Fevzi Mitri Neccar) Beyrut.
- Gölpınarlı, A. (1977). *Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınevi.
- Güzel, A. (1981). *Kaygusuz Abdal*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İbn Miskeveyh, (1983). *el-Hikmetü'l-halide*. Beyrut.
- Karagöz, İ. vd. (2010). *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları.
- Kaya, M. (Ter.) (1994). *Kindi Ebu Yusuf Yakup b. İshak/Felsefi Risaleler*, İstanbul: İz Yayınları.
- Kutluer, İ. (1998). "Hikmet". *DİA, XVII*, Ankara: TDV Yayınları, 503-511.
- Kutluer, İ. (2001). *İslamın Klasik Çağında Felsefe Tasavvuru*. İstanbul: İz Yayınları.
- Tozlu, N. (2002). *Ağlar Baba Divanı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: TDK Yayınları.
- Uludağ, S. (1977). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Ünal, A. (1996). *Kur'an'da Temel Kavramlar*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Yazır, E. H. (2013). *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

